

تاجتاد

پژوهش‌های فقهی

دوفصلنامه علمی - پژوهشی

سال هشتم، شماره ۱۶، پاییز و زمستان ۱۴۰۳

دیدگاه فقه امامی درباره پیام‌های سابلیمینال در سایه هویت‌یابی آن^۱

عباس نوری احمدآبادی^۲

تاجتاد
پژوهش‌های فقهی

چکیده

قوام پیام‌های سابلیمینالی به تلقین و پنهانی بودن پیام‌ها است که مانند هیپنوتیزم، خودآگاه انسان را دور می‌زند و با ناخودآگاه ارتباط می‌گیرد و زمینه تغییر افکار و رفتار وی را فراهم می‌کند. پژوهش‌ها در رد و اثبات تأثیرگذاری آن، اتفاق نظر ندارند، ولی به جهت گرایش شدید صاحبان صنایع، احزاب و عقاید، برای استفاده از این روش در تبلیغات کالاها، حزب و باور خود، و گرایش مردم برای درمان برخی آسیب‌های روانی مثل پایین بودن اعتماد به نفس، و ترس‌های کاذب، بررسی احکام آن به لحاظ انطباق عناوین سحر، اضرائی بودن، تسلط دیگران بر نفس، و حکم ساخت و خرید و فروش

دیدگاه فقه امامی درباره پیام‌های سابلیمینال در سایه هویت‌یابی آن

تاریخ تأیید: ۴۰۳/۴/۲۶
abbasnoury@gmail.com

۱. تاریخ دریافت: ۴۰۲/۶/۹
۲. پژوهشگر مرکز فقهی امام محمد باقر (عج).

آن، ضروری است. برخی از مؤلفه‌های سحر بر سابلیمینال تطبیق نمی‌کند و چون اثرات سابلیمینال به‌طور معمول ضعیف هستند و نیاز به شرایط خاصی برای تأثیرگذاری قابل توجه را دارند، نمی‌تواند زمینه سلطه دیگران را فراهم کند؛ ولی در برخی شرایط ممکن است ضررهای جانی را در پی داشته باشد؛ افزون بر اینکه می‌تواند با قالب یا محتوایی که دارد مروج باطل و فحشا باشد. نتیجه نشان می‌دهد که بنا بر تأثیرگذاری سابلیمینال، چنانچه ضرر جانی در پی نداشته باشد و عنوان حرامی مانند ترویج باطل و فحشا بر آن منطبق نباشد، ساخت، خرید و فروش، و استفاده از آن بی‌اشکال است.

واژگان کلیدی: سابلیمینال، پیام‌های پنهان، خودآگاه و ناخودآگاه، تلقین، هیپنوتیزم.

مقدمه

دنیایی که در آن زندگی می‌کنیم، سراسر نهفته از کارهای عجیب و خارق‌العاده‌ای است که همگی نتیجه علیت و معلولیت حاکم بر طبیعت است. یکی از این امور عجیب، تأثیر محرک‌های سابلیمینال^۱ (زیر آستانه‌ای مغز) بر روی ناخودآگاه انسان است که تحقیقات پرشماری بر رد و اثبات آن نوشته شده است. از سال ۱۹۵۰م که نخستین بار اسلایدی تبلیغاتی، بارها در لابه‌لای فیلمی در سینما نمایش داده شد. تحقیقات درباره تأثیرگذاری پیام‌های پنهانی که خودآگاه انسان از درک آن ناتوان است آغاز شد،^۲ برخی تحقیقات، حاکی از تأثیرگذاری آن، و برخی از تصادفی بودن آن گزارش شده است و برخی هم آن را در شرایط و حالات خاصی اثبات می‌کنند.^۳ مدعیان تأثیرگذاری سابلیمینال، بر این باورند که این پیام‌ها غالباً به صورت شنیداری و دیداری، بدون اینکه خودآگاه انسان در برابر آن مقاومت نشان

ماجرای
پرونده‌های قضایی

سال هشتم، شماره ۱۳، پاییز و زمستان، ۱۴۰۳

۱. Subliminal.

۲. پایگاه مقالات علمی "sciencedirect"، ۳۰/اگوست/۲۰۱۳، ۲۰/۰۵/۲۰۱۴:ش.

sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S۰۰۲۲۱۰۳۱۱۳۰۰۱۵۱۰.

۳. پایگاه مقالات علمی "sciencedirect"، ۲۰/۰۵/۲۰۱۴.

۱۷/ژوئن/۱۹۹۹، sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S۰۲۷۲۷۳۵۸۹۸۰۰۰۶۰۹

و ۱۴/مارس/۲۰۲۲، sciencedirect.com/science/article/pii/S۰۱۶۶۴۳۲۸۲۲۰۰۱۱۰۳

و ۲۲/مه/۲۰۲۰، sciencedirect.com/science/article/pii/S۱۴۴۱۳۵۸۲۲۰۳۰۰۳۵۵

و ۷/ژولای/۲۰۱۲، sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S۱۰۵۳۸۱۰۰۱۲۰۰۱۴۳۲

و ۲۴/اکتبر/۲۰۱۸، sciencedirect.com/science/article/pii/S۲۴۶۷۹۸۱۸۱۸۳۰۰۲۷۱

و ۱۹/نوامبر/۲۰۱۹، sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S۰۰۲۲۱۰۳۱۰۲۰۰۵۰۲۴

دهد، به کمک تلقینات پیاپی وارد ناخودآگاه می‌شوند و چون افکار و رفتار و نگرش انسان‌ها بر پایه ناخودآگاه آنان شکل می‌گیرند، این پیام‌ها در افکار و رفتارها تأثیر می‌گذارند؛ همانند فرآیند هیپنوتیزم، که هیپنوتیزم‌کننده از حالت خلسه سوژه استفاده می‌کند و تلقیناتی را برای تغییر افکار رفتار او انجام می‌دهد. از آن جهت که سابلیمینال پدیده‌ای آسان و تأثیرگذار در زمینه‌های مختلف یادگیری مهارت‌های ثروت‌افزایی، تقویت مهارت رانندگی، غلبه بر ترس، بالا بردن اعتماد به نفس، و درمان برخی بیماری‌های روانی و بسیاری از امور دیگر معرفی شده، با استقبال رو به رشدی مواجه شده است و هزینه‌های گزافی برای ساخت و خرید آنها پرداخت می‌شود. از سوی دیگر چون سازندگان این سابلیمینال‌ها به صورت ناآگاهانه می‌توانند در تغییر افکار و نگرش سابلیمینال‌شونده نقش داشته باشند، و پیام‌های این سابلیمینال‌ها بدون نرم‌افزارهای مخصوص قابل درک نیستند، پرسش‌هایی مانند حکم استفاده از سابلیمینال، و ساخت و خرید و فروش آن، ذهن متشرعه را درگیر خود کرده است. در این نوشتار پس از تبیین مفهوم سابلیمینال و مفاهیم مشابه، ابتدا به مقایسه آن با تلقین و هیپنوتیزم پرداخته شده است و در ادامه به تطبیق عناوین سحر، سلطه دیگران بر شخص، اضرائی بودن و غش، بر سابلیمینال پرداخته شده و در نهایت، حکم ساخت و خرید فروش آن بررسی شده است. این پژوهش با روش کتابخانه‌ای و شیوه توصیفی-تطبیقی و با مراجعه به پایگاه‌های اطلاع‌رسانی معتبر علمی، به رشته تحریر در آمده است.

پیشینه

درباره موضوع شناسی سابلیمینال و تأثیرگذاری آن تحقیقات علمی از سال ۱۹۵۰م آغاز شده است^۱ و در زمینه‌های مختلفی مانند سابلیمینال تبلیغاتی برای فروش کالا، سابلیمینال‌های درمانی برای درمان انواع بیماری‌های روانی و عصبی، مقالاتی به رشته تحریر در آمده است که از جمله این مقالات، «فرآیندهای ناخودآگاه، تحریک ناخودآگاه، و اضطراب»^۲ اثر

۱. پایگاه مقالات علمی "sciencedirect"، ۳۰/آگوست/۲۰۱۳.

sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S۰۰۲۲۱۰۳۱۱۳۰۰۱۵۱۰.۱۴۰۲/۰۵/۲۰،

۲. «بررسی روانشناسی بالینی»، منتشر شده در مجله «Clinical Psychology Review»، دوره ۱۹، شماره

۵، آگوست ۱۹۹۹.

هارالد مرکلباخ^۱، و «پنجره ادراک ناخودآگاه»^۲ اثر سایمون هوید دل پین، مورتن اورگارد و بو مارتین بیبی^۳ است. مقاله پیش روی نسبت به موضوع شناسی سابلیمینال امتیاز خاصی ندارد و فقط به بیان نظریه‌های مختلف در تأثیرگذاری سابلیمینال پرداخته است؛ اما در زمینه بررسی احکام مرتبط با آن، هیچ کتاب و مقاله‌ای در خصوص سابلیمینال به رشته تحریر در نیامده است. البته در عنوانین مشابهی مانند هیپنوتیزم که اشتراکات فراوانی با سابلیمینال دارد، آثاری منتشر شده که جامع‌ترین آنها، کتاب «واکاوی فقهی انرژی درمانی و هیپنوتیزم» اثر نویسنده همین سطور است که در سال ۱۳۹۹ ش به چاپ رسیده است.

مفهوم‌شناسی

«سابلیمینال» در لغت به معنای «ناکافی برای ایجاد تحریک عصبی یا احساس»^۴، و یا «ناخودآگاه» است.^۵ در اصطلاح پیام‌های سابلیمینال محرک‌هایی وجود دارد که زیر آستانه آگاهانه ما قرار دارند که برای انسان قابل درک نیستند، و ممکن است مغز را تحریک نموده و بر رفتار تأثیر بگذارند^۶؛ به این صورت که این محرک‌ها در سطحی پایین‌تر از آگاهی هوشیارانه مغز عمل می‌کنند و به شکلی به شنونده القا می‌شوند که توسط ذهن ناخودآگاه فرد، درک و فهم می‌شوند.^۷ محرک‌های زیرآگاهی ممکن است ذهن خودآگاه را که شاید در برابر تغییر مقاومت ایجاد کرده باشد، دور بزنند و بدون مقاومت وارد ناخودآگاه مغز انسان شوند.^۸

ماهیچا
پروژه‌های علمی

سال هشتم، شماره ۱۳، پاییز و زمستان، ۱۴۰۳

۱. Harald Merckelbach.
۲. منتشر شده در «Behavioural Brain Research، تحقیقات مغز رفتاری»، جلد ۴۲۶، ۲۴ مه ۲۰۲۲.
۳. Simon Hviid Del Pin, Morten Overgaard, Bo Martin Bibby.
۴. دیکشنری "merriam-webster"، merriam-webster.com/dictionary/subliminal، ۱۴۰۲/۰۵/۲۰.
۵. مجموعه آنلاین "Collins Dictionary"، collinsdictionary.com/dictionary/english/subliminal، ۱۴۰۲/۰۵/۲۰.
۶. کتابخانه "pubmed"، ۲۰۱۸/مه/۳۰، pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/۲۹۸۴۹۰۰۶؛ بیشتر از یک نفر، bishtarazyek.com/subliminal-massages، ۱۴۰۲/۰۵/۲۰.
۷. موسوی صالح، پیام‌های پنهانی، ص ۱۰.
۸. پایگاه مقالات علمی "sciencedirect"، ۲۰۲۰/مه/۲۲، sciencedirect.com/science/article/pii/S۱۴۴۱۳۵۸۲۲۰۳۰۳۵۵، ۱۴۰۲/۰۵/۲۰.

«تلقین» از ریشه «لَقْن» اشتقاق شده است که به معنای «فهمانیدن و تفهیم نمودن به دیگری» است.^۱ دهخدا تلقین را این‌گونه معنا کرده است: «تعلیم کردن و پند دادن، چیزی را در ذهن و فکر کسی حقیقت جلوه دادن، کسی را به چیزی معتقد کردن.»^۲ در اصطلاح تلقین، ابزاری است به دست تلقین‌کننده که در راستای درمان یا پیش‌بردن مقاصد خود از آن بهره می‌برد.^۳ تلقین دارای قدرتی تأثیرگذار است که بر اساس آن، تلقین‌کننده اندیشه‌های سوژه را در جهتی که می‌خواهد، هدایت می‌کند.^۴

در فرهنگ لغت پزشکی «استدمن» آمده است: «هیپنوز حالتی است شبیه خواب عمیق که به طور مصنوعی ایجاد شده یا حالتی است مانند خلسه که هیپنوزشونده به میزان زیادی تلقین‌پذیر می‌گردد و به آسانی به تلقینات هیپنوتیزم‌کننده پاسخ می‌دهد.»^۵

کوپلن هیپنوتیزم را ترکیبی از بهترین ویژگی‌های خواب و بیداری می‌داند. در حالی که بدن در حالت آسودگی خاطر قرار دارد، ذهن انسان به شکل خردمندانه و هوشیاری، آگاه است و می‌تواند پیام‌ها را به اندام‌های عضلانی که مسئول اجرای آنها هستند، منتقل کند.^۶

در بیان مفهوم «سحر» میان لغت‌شناسان و فقیهان اختلاف فراوانی وجود دارد. سحر در لغت به معنای هر چیزی است که در آن فریبندگی و گیرندگی خاص باشد.^۷ خلیل هر کاری را که شیطان در آن سهیم باشد، سحر دانسته است.^۸ جوهری هم آن را هر عملی که برخاسته از دقت و ظرافت باشد معنا^۹، و یکی از معانی آن را خدیعه معرفی کرده است.^{۱۰} این منظور از ازهری نقل می‌کند که: «اصل سحر عبارت است از جلوه دادن یک امر

۱. بستانی، فرهنگ جدید عربی-فارسی، ص ۸۳۵.

۲. دهخدا، لغتنامه دهخدا، ج ۵، ص ۶۹۴۲.

۳. محدثی، «آموزش هیپنوتیزم (القا و تلقین) در هیپنوتیزم»، تازه‌های روان‌درمانی، بهار و تابستان ۱۳۷۷- شماره ۷ و ۸، ص ۱۰۰.

۴. کوپلن، هیپنوتیزم پیشرفته-کتابراه-، ص ۱۲۹.

۵. محدثی، آموزش هیپنوتیزم، تازه‌های روان‌درمانی، شماره ۳ و ۴، ص ۹۱.

۶. کوپلن، هیپنوتیزم پیشرفته-کتابراه-، ص ۳۱.

۷. معین، فرهنگ معین، ج ۲، ص ۱۸۴۰.

۸. فراهیدی، کتاب العین، ج ۳، ص ۱۳۵.

۹. جوهری، الصحاح، تاج اللغة و صحاح العربیة، ج ۲، ص ۶۷۹.

۱۰. همان.

غیرحقیقی به صورت حقیقت.^۱

اما در اصطلاح فقیهان نیز تعریف‌های متعددی برای سحر بیان شده^۲ که بیشتر آنها تعریف به مصداق است؛ آنچه که از مفهوم سحر نزد عرف متبادر است، و قیود تعاریف اکثر فقیهان و لغوی‌ها را در خود جمع کرده است، عبارت از این است که ساحر امری غیرواقعی را به وسیله اسباب پوشیده با ظاهرسازی و فریب دیگران، واقعی جلوه دهد؛ به طوری که ساحر بر باطل، لباس حق می‌پوشاند و آن را به صورت واقعی ظاهر می‌کند. بنابراین سحر مشتمل بر سه قید است: ۱. جلوه دادن امری غیرواقعی به صورت واقعی؛ ۲. همراه با فریب دیگران؛ ۳. با اسباب پوشیده.^۳

انواع پیام‌های سابلیمینال و مقدار تأثیرشان بر ذهن

در زمینه‌های مختلفی از جمله تبلیغات و درمان، پژوهش‌هایی پیرامون اثرگذاری پیام‌های سابلیمینال بر ناخودآگاه انسان صورت گرفته است. طبق نتایج به دست آمده اختلاف قابل توجهی بین موافقان و مخالفان نظریه تأثیرگذاری پیام‌های سابلیمینال وجود دارد. گروهی آن را مثبت ارزیابی کرده، گروهی آن را بی‌تأثیر یا تصادفی دانسته، و گروهی تفصیل داده‌اند و عوامل دیگری را در تأثیرگذاری دخیل دانسته‌اند؛ مانند وجود یا ایجاد زمینه‌های موافق با مضمون پیام.^۴

ما مجله
پژوهش‌های علمی

سال هشتم، شماره ۱۳، پاییز و زمستان ۱۴۰۳

۱. ابن منظور، لسان العرب، ج ۴، ص ۳۴۸.
۲. حلی، قواعد الأحكام، ج ۲، ص ۹؛ حلی، ایضاح الفوائد، ج ۱، صص ۴۰۵ و ۴۰۶؛ تیمی رازی، مفاتیح الغیب (التفسیر الکبیر)، ج ۳، ص ۶۱۹؛ عاملی، مسالك الأفهام، ج ۳، ص ۱۲۸؛ مجلسی، بحار الأنوار، ج ۵۹، ص ۲۷۷؛ صیمری، تلخیص الخلاف، ج ۳، ص ۲۰۷؛ عاملی، الدروس الشرعية، ج ۳، ص ۱۶۴؛ عاملی، الروضة البهیة، ج ۳، ص ۲۱۵؛ راوندی، الخرائج و الجرائح، ج ۳، ص ۱۰۲۱؛ طوسی، المبسوط، ج ۷، ص ۲۶۰؛ خویی، مصباح الفقاهة، ج ۱، ص ۲۸۶.
۳. برای مطالعه بیشتر ر.ک: نوری، واکاوی فقهی انرژی درمانی و هیپنوتیزم، صص ۳۴-۴۰.
۴. پایگاه مقالات علمی "sciencedirect"،
۱۷ ژوئن/۱۹۹۹، [sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0272735898000609](https://doi.org/10.1016/S0272735898000609)
و ۱۴ مارس/۲۰۲۲، [sciencedirect.com/science/article/pii/S0166432822001103](https://doi.org/10.1016/S0166432822001103)
و ۲۲ مه/۲۰۲۰، [sciencedirect.com/science/article/pii/S1441358220300355](https://doi.org/10.1016/S1441358220300355)
و ۷ ژوئیه/۲۰۱۲، [sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1053810012001432](https://doi.org/10.1016/S1053810012001432)
و ۲۴ اکتبر/۲۰۱۸، [sciencedirect.com/science/article/pii/S2467981X18300271](https://doi.org/10.1016/S2467981X18300271)
و ۱۹ نوامبر/۲۰۱۹، [sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S002210310200024](https://doi.org/10.1016/S002210310200024).

برای استیناس تأثیرگذاری این پدیده بر ذهن ناخودآگاه و تغییر افکار و نگرش انسان، می‌توان آن را به یادگیری کودکان تشبیه کرد. کودک در یکی دو سالگی، یعنی زمانی که هنوز حافظه و ذهن او درست شکل نگرفته، با دقت کردن در کاربرد کلمات توسط اطرافیان، یک زبان را کاملاً بدون آموزش خاصی می‌آموزد؛ در حالی که ذهن بزرگسالان چنین توانی ندارد و نیاز به تمرین گسترده دارد. علتش آن است که بچه در یکی دو سالگی چون ذهن خودآگاهش کامل نیست، این مسائل را از ذهن ناخودآگاه دریافت می‌کند و ذهن ناخودآگاه انسان بسیار قوی‌تر از ذهن خودآگاه او است.^۱

با قطع نظر از تأثیرگذاری و عدم آن، در دنیای بیرونی شاهد به‌کارگیری این پیام‌ها در موسیقی‌ها، پیام‌های تبلیغاتی و فیلم‌های شرکت‌های معتبر هستیم. گروه موسیقی «راک اندرول» آهنگ‌های در بر دارنده کفر به خدا و انبیای الهی و نفی عدالت و محبت خدا، دعوت به روابط جنسی نامشروع، مواد مخدر، خودکشی و قتل را با صدای بسیار ضعیف و کوتاه در پس زمینه نوار، طوری که گوش قادر به شنیدن مستقیم آنها نباشد، ضبط می‌کند. چنانچه این آهنگ‌ها در حالت طبیعی شنیده شود، نمی‌توان چیزی از پیام را شنید و فقط متن ساده نوار شنیده خواهد شد. برای نمونه بخش‌هایی از موسیقی «لایس لابونیتا» از «مدونا» که به زبان اسپانیولی خوانده می‌شود، کلمه «گومو برگن» تکرار می‌شود؛ اما پشت نوار این عبارت «به من شیطان گوش بده» است. در نوار کاست دیگری چنین خوانده می‌شود: «...بوی عطر تو چه دلپذیره...» که پشت آهنگ می‌گوید: «شیطان خداوند ماست...».^۲

متعارف پیام‌های سابلیمینال به دو دسته تقسیم می‌شوند:

صوتی: از روش‌هایی که امروز بسیار مورد توجه دانشمندان و روانشناسان قرار گرفته، استفاده از فایل‌های صوتی سابلیمینال است. محرک‌های شنیداری سابلیمینال به دو صورت ارائه می‌شود: الف) پیام‌هایی که با فرکانسی خارج از آستانه شنوایی نجوا می‌شوند. ب) پیام‌هایی که به صورت برگردان در فرایندی با نام «وارون‌نگاری» به گوش شنونده می‌رسند. این پیام‌ها را فقط با نرم‌افزارهای مخصوص می‌توان آشکارسازی و بررسی نمود. برای مثال

۱. موسوی صالح، پیام‌های پنهانی، صص ۲۰ و ۲۱.

۲. همان.

دیوید جان اوتس یکی از بنیانگذاران نظریه برگردان پیام، مدعی شد آهنگ «شاهراهی به سوی دوزخ»، پیام‌های نهان‌سازی شده «قانون منم»، «نام من ابلیس است» و «او از آن دوزخ است» را در بر دارد.^۱

دیداری: محرک‌های دیداری سابلیمینال نیز به دو صورت ارائه می‌شود؛ یا ویدیویی هستند که تصاویر زودتر از دریافت بیننده از جلوی چشم او عبور می‌کنند؛ برای مثال در سال ۱۹۵۰م یک فروشنده پژوهشگر به نام جیمز ویکاری مدعی شد که در طول یک دوره شش هفته‌ای به ۴۵۶۹۹ مشتری در سینمایی واقع در فورت لی نیوجرسی در میان فیلم پیک‌نیک، دو پیام تبلیغاتی نشان داده شده بود، «گرسنه‌اید پاپ کورن بخورید!» و «کوکاکولا بنوشید!» که به گفته او این پیام‌ها در هر ۵ ثانیه یکبار به مدت سه هزارم ثانیه نمایش داده شده بودند. زمان آن پیام‌ها چنان کوتاه بودند که آنها هرگز آگاهانه از سوی کسی دریافت نمی‌شدند، اما ویکاری ادعا کرد که در طول این دوره شش هفته‌ای فروش پاپ کورن، ۸/۵۷ درصد و فروش کوکاکولا، ۱/۱۸ درصد افزایش یافتند.^۲ یا تصویری هستند که به صورت نوشتار یا تصویر در عکس‌ها و اشیاء و هر چیزی که قابلیت پس‌زمینه بودن را داشته باشد، به صورت مخفی گنجانده شده‌اند.^۳

البته این پیام‌ها منحصر در این دو قسم نیستند و طبق قاعده باید به تعداد راه‌های ادراکات حسی انسان، یعنی حواس پنجگانه باشند؛ همچنان که شاهد تحقیقی درباره محرک‌های مکانیکی زیرآگاهی برای درمان پا هستیم؛ هرچند نتیجه این تحقیق منفی بود و آن را بی‌تأثیر قلمداد می‌کرد.^۴

۱. همان، ص ۲۲.
۲. پایگاه مقالات علمی "sciedirect"،
۳۰/اگوست/۲۰۱۳، sciedirect.com/science/article/abs/pii/S0022103113001010
۳. موسوی صالح، پیام‌های پنهانی، ص ۲۲ و ۲۳.
۴. پایگاه مقالات علمی "sciedirect"،
۲۴/اکتبر/۲۰۱۸، sciedirect.com/science/article/pii/S2467981X18300271

ارتباط پیام‌های سابلیمینال با هیپنوتیزم و تلقین

هیپنوتیزم و پیام‌های سابلیمینال، هر دو روشی هستند که به منظور تغییر افکار، رفتار و نگرش شخص، پیام‌هایی را به ذهن وی ارسال می‌کنند^۱؛ اما تفاوت‌هایی با یکدیگر دارند که به چند تفاوت مهم اشاره می‌شود؛

الف) هیپنوتیزم به دو قسم خودهیپنوتیزم و دگر هیپنوتیزم تقسیم می‌شود که اولی نیازمند آموزش است و دومی هم نیازمند هیپنوزم‌کننده متخصص^۲؛ ولی سابلیمینال نیازمند آموزش نیست و پیام‌ها در ضمن صوت و تصویر، در هر شرایطی به ناخودآگاه منتقل می‌شوند.

ب) در هیپنوتیزم، با قطع نظر از تأثیر و عدم تأثیر پیام‌های سابلیمینال در حالت خلسه، نیازی به تلقینات پنهانی نیست؛ بلکه تلقینات به صورت آشکار القا می‌شود.^۳ در حالی که اساس و پایه سابلیمینال بر مخفی بودن تلقینات است تا ناخودآگاه در برابر آن از خود مقاومتی نشان ندهد.

ج) برای سابلیمینال شرایط خاصی وجود ندارد؛ بلکه در خواب و بیداری، خلسه و هوشیاری و هر شرایط دیگر کارایی دارد؛ هرچند تأثیرگذاری آن در شرایط مختلف به اختلاف اشخاص متفاوت است. ولی هیپنوتیزم فقط در صورتی رخ می‌دهد که شخص در حالت خلسه باشد.^۴

د) از جهت کاربرد، سابلیمینال از هیپنوتیزم خاص‌تر است؛ زیرا افزون بر کاربرد هیپنوتیزم در تغییر افکار و رفتار، در بازایی اطلاعات ناخودآگاه هم کاربرد دارد. به عبارت روشن، با هیپنوتیزم می‌توان خاطرات فراموش شده، خاطرات دورانی که خودآگاهی انسان به هر دلیل، مثل جنین بودن، خردسال بودن، یا مریضی غیرفعال بوده را بازایی کرد و ریشه‌های

۱. علیخواه، هیپنوتیزم چیست؟، ص ۶۱.

۲. نوری، واکاوی فقهی انرژی‌درمانی و هیپنوتیزم، صص ۷۷ و ۷۸؛ سایت دکتر حریری، ۱۳۹۱/۱۱/۱۳، hypnotismbidaar.com/%d8%a7%d9%86%d9%88%d8%a7%d8%b9-

۳. / ۲۳، ۰۵/۰۲/۱۴۰۲، <http://www.85.1402/05/23/>، %d9%87%db%8c%d9%be%d9%86%d9%88%d8%aa%db%8c%d8%b2%d9%85.1402/05/23/

۴. علیخواه، هیپنوتیزم چیست؟، ص ۶۱.

۵. نوری، واکاوی فقهی انرژی‌درمانی و هیپنوتیزم، ص ۳۳.

بیماری‌های روانی را شناسایی نمود^۱؛ در حالی که در سابلیمینال شخص یا بدون دانستن ریشه‌های بیماری خود، یا از طریق دانستن آن از خارج، به تغییر افکار و رفتار خود می‌پردازد. (و در هیپنوتیزم، سوژه به دستورات یا پرسش‌های هیپنوتیست واکنش و پاسخ می‌دهد^۲، اما در پیام‌های سابلیمینال، هیچ فعالیت آگاهانه‌ای از سوی سوژه رخ نمی‌دهد. تلقین هم یکی از روش‌های اثرگذار بر تغییر افکار و رفتار است؛ با این تفاوت که گستره آن فراتر از پیام‌های سابلیمینال است^۳ و سابلیمینال نوعی از آن به شمار می‌رود که وجه تمایزش با انواع دیگر تلقینات در مخفی بودن آن، و دور زدن ناخودآگاه انسان است.

ارتباط پیام‌های سابلیمینال با سحر

سابلیمینال به لحاظ سوژه به دو نوع آگاهانه و غیرآگاهانه تقسیم می‌شود. در نوع آگاهانه، شخص با آگاهی از محتوای سابلیمینال، در معرض آن قرار می‌گیرد؛ و در نوع غیرآگاهانه، یا شخص خودش را در معرض سابلیمینالی قرار می‌دهد که از محتوای آن بی‌اطلاع است، یا دیگری او را بدون اطلاع در معرض سابلیمینال قرار می‌دهد؛ مانند سابلیمینال‌های تبلیغاتی یا سابلیمینال‌های نهفته در فیلم و تصاویر و آلبوم‌های موسیقی.

همچنین تغییراتی که در افکار و رفتار سوژه رخ می‌دهد دو صورت دارد؛ یا این تغییرات در یک جلسه سابلیمینال اتفاق می‌افتند؛ مانند سابلیمینال‌های تبلیغاتی که سوژه بر اثر آنها، انتخابی را انجام می‌دهد. و یا اینکه پس از تکرار متوالی سابلیمینال این تغییر رخ می‌دهد؛ مانند ترک سیگار بر اثر سابلیمینال.

شکی نیست که تغییرات در سابلیمینال چند جلسه‌ای به مرور رخ می‌دهد و اینگونه نیست که به یکباره و در جلسه‌ی اخیر رخ دهد.^۴ بنابراین بر فرض وجود مؤلفه‌های سه‌گانه سحر، باید دید آیا بر فعلی که تأثیر تدریجی دارد، عرفاً سحر صدق می‌کند یا خیر؟ زیرا در

۱. طواسی، روانشناسی هیپنوتیزم، ص ۵۴۰؛ رهبر زاده، انرژی درمانی یا شاهکار خلقت، صص ۱۱۱ و ۱۱۲.

۲. هارتلند، واکسمن، «هیپنوتیزم پزشکی و دندانپزشکی»، صص ۱۶۷ و ۱۶۸.

۳. گلدبرگ بروس، خود هیپنوتیزم آسان-کتابراه-، صص ۶۳-۶۴.

۴. پایگاه داده دیجیتال «PubMed Central»، ۲۰/آگوست/۲۰۱۶،

ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6204644، ۱۴۰۲/۰۵/۲۳.

صورت صدق سحر، اطلاعات روایات و سخنان اصحاب از این جهت مطلق است و حرمت آن ثابت است. ظاهر این است که اگر تغییرات چشمگیر باشد و در مدت کوتاهی، رخ دهد، سحر بر آن صادق است؛ ولی اگر تغییرات کم و در مدت طولانی باشد، اطلاق سحر محل تردید است. از آنجا که سابلیمینال‌ها برای مدت کوتاه تعریف شده‌اند، در اینجا به فرض متیقن آن، یعنی جایی که تأثیر چشمگیری دارد، پرداخته می‌شود؛ مواردی مانند ترک اعتیاد، بالا رفتن اعتماد به نفس، شجاع شدن و بی‌باکی در رانندگی.

با توجه به انواع آگاهانه و غیرآگاهانه سابلیمینال و مفروض گرفتن تأثیرگذاری آن در تغییر افکار و رفتار، در ادامه تطبیق مؤلفه‌های سحر بر سابلیمینال بررسی می‌شود:

الف) بررسی وجود مؤلفه «واقعی جلوه دادن غیرواقع»: تطبیق این مؤلفه بر تغییرات حاصل از سابلیمینال متوقف بر غیرواقعی بودن تغییرات روی داده در سوژه است. همان‌طور که گذشت، افکار و رفتارهای انسان بر اساس ناخودآگاه او شکل می‌گیرد و فرقی نمی‌کند که این ناخودآگاه از چه روشی تغذیه شده باشد. فرض این است که سابلیمینال این قدرت را دارد که ناخودآگاه را تغییر دهد؛ لذا با تغییر ناخودآگاه، افکار و رفتارهای ناشی از آن واقعی خواهند بود و مؤلفه نخست بر آن قابل تطبیق نیست.

ب) بررسی وجود مؤلفه «مخفی بودن اسباب»: قوام سابلیمینال بر مخفی بودن پیام‌هاست؛ به‌گونه‌ای که خودآگاه انسان یا همان حواس پنجگانه از درک آن ناتوان باشند. لذا در مفهوم خود سابلیمینال، مخفی بودن اسباب نهفته بوده، و از این جهت سحر بر آن قابل تطبیق است.

ج) بررسی وجود مؤلفه «مکر و فریب»: از آنجا که معنا ندارد شخص خود را فریب دهد، مؤلفه مکر و فریب در سابلیمینالی که شخص خودش را در معرض آن قرار می‌دهد منتفی است. همچنین این مؤلفه در جایی که شخص به محتوای سابلیمینال آگاه است، قابل تطبیق نیست. اما در مواردی که شخص دیگری، سوژه را بدون اطلاع وی در معرض سابلیمینال قرار دهد یا با اطلاع وی باشد، ولی او را از محتوای واقعی سابلیمینال آگاه نکند، اگر محتوا به ضرر سوژه باشد یا سطح آن پایین‌تر از چیزی باشد که معرفی نموده، صدق می‌کند که او را فریب داده است.

بنا بر آنچه در تطبیق سحر بر انواع سابلیمینال بیان شد، به‌خاطر واقعی بودن تغییرات

مباحث

دیدگاه فقه امامی درباره پیام‌های سابلیمینال در سایه هوریت‌نایی آن

ترس نداشتن از رانندگی برای کسی که مهارت کافی برای رانندگی ندارد، موجب بی‌باکی او در رانندگی می‌شود که می‌تواند هم برای خود و هم دیگران خطر مالی و جانی را در پی داشته باشد.^۱ یا در مواردی که شخص باید امور مالی خود را مدیریت کند، تحت تأثیر سابلیمینال‌های تبلیغاتی کالاهایی را خرید می‌کند که زاید بر نیاز زندگی‌اش است.

همچنین در مواردی که از سابلیمینال برای درمان بیماری‌های روانی استفاده می‌شود، اگر بدون ریشه‌یابی بیماری، از سابلیمینال استفاده شود، ممکن است اثر معکوس بگذارد؛ یا تغییرات سطحی و زودگذر باشد و عوامل ریشه‌ای دوباره منشأ جریان افکار و رفتار پیشین شوند.^۲ از سوی دیگر، افرادی که مورد تلقینات مکرر قرار می‌گیرند، شدیداً در معرض خطر تلقین‌پذیری هستند که البته این تلقین‌پذیری به خودی خود عامل منفی نیست؛ اما اگر تأثیرات محیطی را در نظر بگیریم درخواهیم یافت که فرد به دلیل وجود تأثیرات و محرک‌های منفی، بیشتر به طرف افکار منفی خواهد رفت تا افکار مثبت. افزون بر اینکه چنین فردی قاطعیت خود را از دست می‌دهد و در تصمیمات و نظریات پیشین خود نیز فراوان دچار تزلزل می‌شود.^۳

حکم استفاده از سابلیمینال

الف. حکم سابلیمینال با وجود ضرر یا احتمال ضرر: همان‌طور که گذشت، فرآیند سابلیمینال به دو صورت آگاهانه و غیرآگاهانه قابل تصور است. از این رو بحث اضرار در هر دو صورت باید مورد بررسی قرار بگیرد.

۱. صورت غیرآگاهانه؛ یعنی مواردی که دیگری سوژه را در معرض سابلیمینال قرار می‌دهد، بدون هیچ شک و شبهه‌ای در صورت استلزام اضرار، محکوم به حرمت است؛ ولی چنانچه اضراری در بین نباشد و موجب اذیت سوژه نشود، به باور برخی فقیهان که تسخیر آدمی را با این شرایط جایز دانسته‌اند، بدون اشکال است.^۴ اما اگر احتمال یکی از خطرانی

۱. نوری، واکاوی فقهی انرژی‌درمانی و هیپنوتیزم، ص ۱۷۱.

۲. ریچارد شرورت، هیپنوتیزم علمی نوین، ص ۸۷.

۳. همان، ص ۱۱۸.

۴. خوبی، مصباح الفقه، ج ۱، ص ۲۸۹.

که ذکر شد داده شود، در مواردی که ضرر جانی و یا غیر جانی قابل توجهی باشد، به خاطر اهمیت محتمل، حرمت ثابت است. اما در غیر این موارد، دلیلی بر حرمت نداریم و مجرای اصل برائت است.

۲. صورت آگاهانه؛ یعنی مواردی که خود سوژه با وجود این خطرات، خود را در معرض سابلیمینال قرار می‌دهد، در صورتی از حیث ضرری بودن محذوری ندارد که دلیلی بر حرمت اضرار به نفس و مال نداشته باشیم.

در سخنان فقیهان پیرامون حرمت اضرار به نفس پنج نظریه وجود دارد^۱ که می‌توان گفت قدر متیقن از حرمت اضرار به نفس، مواردی است که خطر جانی قابل توجهی متوجه مکلف باشد و غرض عقلایی که قرار است بر آن مترتب باشد به شکلی نباشد که بر این ضرر غلبه کند؛ مثل فروش کلیه در غیر شرایط اضطرار. به نظر می‌رسد فقط همین قدر متیقن حرام باشد؛ زیرا دلیلی بر حرمت اضرار به نفس نداریم و هرچه به عنوان دلیل بیان شده، از جهت سند یا دلالت مخدوش است.^۲ با روشن شدن حکم اضرار به نفس، حکم اضرار به مال نیز روشن می‌شود. قدر متیقن از حرمت اضرار به مال، همان موارد قدر متیقن از حرمت اضرار به نفس است؛ مثل اتلاف مال به حدی که منجر به گرسنگی منجر به تلف یا فلج اعضا شود. با توجه به این قدر متیقن برخی خطراتی که ذکر شد، در صورت احتمال، محکوم به حرمت است؛ مانند مواردی که شخص با وجود نداشتن مهارت کافی برای رانندگی، خود را در معرض سابلیمینال رانندگی با سرعت بالا قرار می‌دهد.

البته آنچه بیان شد در غیر از بحث درمان است، و عقلا برای درمان به پزشک مراجعه می‌کنند و این سیره آنان همواره استمرار داشته و شارع آن را امضا کرده است و از آنجا که از سوی سودمندی و تأثیر درمانی بیشتر داروها و روش‌های درمانی قطعی نیست و نهایت آگاهی

۱. دزفولی انصاری، کتاب المکاسب، ص ۱۱۶؛ خویی، موسوعة الإمام الخوئی، ج ۱۰، ص ۱۱۴؛ فاضل موحدی لنکرانی، ثلاث رسائل، ص ۵۶۵؛ رحمانی، «نگاهی به مبانی فقهی پیوند اعضا در فتاوی مقام معظم رهبری»، پژوهش و حوزه، سال دوم، بهار ۱۳۸۰، ش ۵، صص ۴۹-۵۰؛ و نظر آیت الله مکارم شیرازی، [بی‌تا]، makarem.ir/main.aspx?typeinfo=۳&Reader=۱&pid=۶۱۷۷۰&lid=۰&mid=۱۲۰۶

۱۴۰۲/۰۵/۲۶

۲. ر.ک: خویی، القواعد الفقهية والاجتهاد والتقليد (دراسات)، ج ۳، صص ۵۲۰-۵۲۴.

در این زمینه، گمان نفع و درمان است، و از سوی دیگر هر دارو و روش درمانی عوارض جانبی دارد، می‌توان دریافت که مراجعه به درمان‌گر حتی با احتمال ضرر جانی جایز است.

در برخی روایات به این برداشت تصریح شده است؛ مانند صحیحہ یونس بن یعقوب که به امام صادق علیه السلام عرض نمود بیماری دارو مصرف می‌کند و رگ می‌زند، این عمل گاهی نتیجه می‌دهد و گاهی منجر به قتل شخص می‌شود، حضرت فرمود: رگ بزند و دارو مصرف کند.^۱ سابلیمینال هم شیوه‌ای از درمان است که بر فرض هم گاهی بیمار با حالاتی مواجه می‌شود که شاید صدمات روحی برای بیمار داشته باشد، یا اینکه بیماری او بازگشت کند، ولی با توجه به روایت مذکور مشکل شرعی ندارد.

در روایت دیگری^۲ که برای تأیید مناسب است، شبیه این مضمون آمده است؛ طبیبی به امام صادق علیه السلام عرض کرد: مرد عربی هستم که در طبابت تخصص دارم... به بیمار از سم‌های اسمحیقون^۳ و غاریقون^۴ می‌دهم؛ حکمش چیست؟ حضرت فرمود: اشکالی ندارد، آن شخص گفت: ممکن است مریض بمیرد. حضرت فرمود هرچند منجر به مرگ بیمار شود.^۵ در روایت دیگری که موثوق^۶ است، شیخ کلینی از عثمان احوال نقل می‌کند که گفت: از ابا الحسن علیه السلام شنیدم که می‌فرمود هیچ دوايي نیست مگر اینکه دردی را برمی‌انگیزد.^۷

ب. حکم سابلیمینال در صورت فراهم کردن سلطه دیگران: مشهور بین فقیهان این است که انسان بر خودش سلطه دارد و عمده دلیلی که بدان استدلال می‌کنند، سیره عقلاست که شارع ردعی از آن نکرده است.^۸ با توجه به پذیرش سلطه انسان به صورت مطلق، او می‌تواند

۱. کلینی، الکافی، ج ۸، ص ۱۹۴، ح ۲۳۰.

۲. همان، ص ۱۹۳، ح ۲۲۹.

۳. علامه مجلسی می‌گوید: این واژه را در کتاب‌های لغت و طب نیافتیم؛ شاید مقصود از آن «اصطمخیقون» باشد که نوعی مسهل برای دفع سودا و بلغم است. (مجلسی، بحار الانوار، ج ۵۹، ص ۶۷).

۴. نوعی قارچ سمی که «آمادو» نامیده می‌شود و از قطعات خشکیده آن در زخم‌ها و بریدگی‌ها استفاده شده است تا از خون‌ریزی جلوگیری شود. (معین، فرهنگ معین، ج ۲، ص ۲۳۷۵).

۵. روایت به خاطر وجود چند مجهول در سند ضعیف است.

۶. در سند، «معاویة بن حکیم» قرار دارد که کشی او را فطحي می‌دانند (کشی، رجال، ص ۳۴۵).

۷. کلینی، الکافی، ج ۱۵، ص ۶۲۱، ح ۴۰۹.

۸. شیرازی، ایصال الطالب إلى المكاسب، ج ۵، ص ۷۰.

خودش را در معرض پیام‌های سابلیمینالی قرار دهد که محتوای آنها مجهول است، تا بر نفسش مسلط شود و هر گرایش و انتخابی را به او تحمیل کند.

برای سلطه انسان بر نفس ادله پرشماری بیان شده است که بیشتر آنها سیره عقلاست که به نظر نگارنده صلاحیت اثبات مطلق سلطنت را نداشته و اخص از مدعاست؛ زیرا فقط در مواردی می‌توان به آن تمسک کرد که سیره عقلا بر آن قائم است و شارع ردعی از آن نکرده باشد؛ در حالی که سلطه بر فکر و ذهن انسان از مواردی نیست که سیره عقلا بر آن قائم شده باشد؛ بلکه در برخی موارد مثل اجاره نفس یا درمان برخی بیماری‌ها، سیره قائم است.

البته برخی محققان برای اثبات سلطنت انسان بر نفس، به وجوهی تمسک کرده‌اند که همگی قابل مناقشه است.^۱ در هر صورت اگر قاعده سلطنت انسان بر خودش پذیرفته شود، این اختیار برای او ثابت است که خود را در معرض پیام‌های سابلیمینالی قرار دهد؛ و گرنه باید سراغ اصل عملی رفت. بر اساس این اصل عملی وقتی شک داریم اگر سابلیمینال‌شونده خود را در تحت سلطه دیگران قرار دهد مرتکب حرام می‌شود یا خیر؟ اصل برائت از حرمت جاری، و حکم به عدم حرمت چنین تسلیطی می‌شود.

ج. حکم سابلیمینال به لحاظ انطباق غش بر آن: در غش حرام معتبر است افزون بر اینکه فعلی که با آن غش تحقق پیدا می‌کند مخفی باشد و فاعلش با آن فعل قصد اخفا بر طرف مقابل را داشته باشد، باید طرف مقابل از مغشوش بودن چیزی که به او داده می‌شود، ناآگاه باشد.^۲ از این رو در مواردی که شخص دیگری سوژه را بدون آگاهی وی در معرض سابلیمینال قرار دهد، یا با اطلاع وی او را در معرض قرار می‌دهد، ولی او را از محتوای واقعی سابلیمینال آگاه نکند، دو امر مذکور در غش حرام محقق است؛ اما عبارات صریح فقیهان نشان می‌دهد که دلیلی بر حرمت مطلق غش وجود ندارد؛ بلکه غشی حرام است که در بیع و شراء باشد^۳ یا معامله‌ای روی آن صورت گیرد.^۴ بنابراین تا زمانی که روی سابلیمینال، خرید و فروش یا معامله‌ای واقع نشود، از جهت غش بودن حرمتی ندارد. اما از

۱. ر، ک: نوری، واکاوی فقهی انرژی درمانی و هیپنوتیزم، صص ۱۶۱-۱۶۳.

۲. تبریزی، هدایة الطالب، ج ۱، ص ۶۱.

۳. ایروانی، حاشیة المکاسب، ج ۱، ص ۱۹؛ خوبی، مصباح الفقاهة (المکاسب)، ج ۱، ص ۱۹۸.

۴. منتظری نجف‌آبادی، دراسات فی المکاسب المحرمة، ج ۲، ص ۴۷۳.

جهت انطباق عناوین دیگر مانند ضرری بودن محتوا، گمراه‌کننده بودن محتوا و امور دیگر، قابل بحث است که در ادامه به آن پرداخته می‌شود.

حکم ساخت و معامله سابلیمینال

بنا بر آنچه گذشت فرآیند سابلیمینال به خودی خود منع شرعی و عقلی ندارد؛ ولی حکم ساخت، اجاره بر ساخت و فروش آن را باید اولاً با توجه به مخفی بودن محتوا، و ثانیاً به جهت انطباق عناوین حرام بر قالب و محتوا، مورد بحث و گفتگو قرار داد.

پیام‌هایی که در ضمن سابلیمینال جای‌گذاری می‌شود، جز با نرم‌افزارهای خاص و تحلیل‌های دقیق قابل شناسایی نیست؛ از این‌رو کسی که آن را خریداری می‌کند یا سفارش ساخت آن را می‌دهد، نسبت به پیام‌های آن ناآگاه است، و از آن جهت که جهل به مبیع و عمل مورد اجاره، موجب غرری شدن معامله است، به اجماع فقیهان معامله باطل می‌شود^۱ که البته این غرر با اطلاع‌رسانی فروشنده و سازنده سابلیمینال، در صورتی که مفید ظن باشد، یا با استفاده از نرم‌افزارهای شناسایی این پیام‌ها، قابل رفع است.^۲

اما از جهت انطباق عناوین حرام بر قالب و محتوای سابلیمینال، گاهی قالب و همه محتوای سابلیمینال از امور مباح و راجح است؛ مثل سابلیمینال‌هایی که قالب آنها فیلم‌های آموزنده است یا محتوای آنها برای ترک رفتارهای نادرست و عادت به رفتارهای درست ساخته می‌شوند. گاهی قالب و همه محتوای آن از امور ناسالم و حرام است؛ مثل سابلیمینال‌های مروج کفر و شیطان‌پرستی و سابلیمینال‌های مروج مسائل جنسی که قالب آنها غنایی است. و گاهی هم قالب و محتوای آن آمیخته از امور جایز و حرام است و گاهی هم تقلبی است؛ به این صورت که قالب خالی از محتوا به عنوان سابلیمینال عرضه می‌شود یا قالب و محتوای آن غیر از چیزی است که در معامله قصد شده است.

همه مواردی که در ساخت سابلیمینال از پیام‌های مروج کفر و امور حرام بهره برده می‌شود، از باب اضلال و اشاعه فحشا و اعانه بر اثم، ساختش حرام، و گرفتن اجرت و ثمن

ماجرای
پرونده‌های قضی

دیدگاه فقه امامی درباره پیام‌های سابلیمینال در سایه هویت‌یابی آن

۱. انصاری دزفولی، کتاب المکاسب، ج ۴، ص ۲۱۰؛ اردبیلی، مجمع الفائدة و البرهان، ج ۱۰، ص ۱۲.

۲. انصاری دزفولی، کتاب المکاسب، ج ۴، صص ۲۴۰ و ۲۴۱.

در مقابل آن، اکل مال به باطل است. منتهی گرچه این پیام‌ها ارزش مالی ندارد، ولی پیام‌های سابلیمینالی بدون زمینه و بستر قابل ارائه نیستند، و باید در قالب آهنگ یا عکس یا فیلم ارائه شوند، و که آن قالب ارزش مالی دارد و در معامله مورد قصد است. از این جهت باید در صحت و بطلان معامله بیع و اجاره بر آن تفصیل داد.

نسبت به خرید و فروش سابلیمینال فروض متعارف عبارتند از:

الف) پیام‌های باطل از پیام‌های مباح و از قالبی که در آن ریخته شده قابل تفکیک است و خریدار به محتوای سابلیمینال آگاه است. معامله نسبت به قالب و پیام‌های غیر حرام، به اجماع فقیهان صحیح است^۱ و فرد وظیفه دارد از باب از بین بردن ماده فساد، پیام‌های حرام را حذف یا مخدوش کند^۲؛ ولی چنانچه از آنها بی اطلاع بوده باشد، برای او خیار تبعض صفقه است^۳ و می‌تواند معامله را فسخ کند و همه مبلغ را پس بگیرد، یا معامله را نسبت به قالب و پیام‌های غیر حرام امضا نموده و پیام‌های حرام را حذف یا مخدوش کند. و چنانچه تفکیک بین پیام‌های باطل و قالب ممکن نباشد، مانند شیر ممزوج با خمر، معامله مطلقاً باطل است؛ مگر جایی که منفعت حلالی داشته باشد تا مالیت برای آن متصور باشد.^۴

ب) سابلیمینال تقلبی است. حال اگر قالب صحیح باشد و خالی از محتوا باشد، یعنی کیفیت قالب به شکلی باشد که تنافی با اثرپذیری نداشته باشد ولی خالی از محتوا باشد، معامله نسبت به قالب، صحیح است و مشتری خیار تبعض صفقه دارد. اما اگر قالب صحیح باشد و محتوای آن غیر از چیزی باشد که در معامله قصد شده است، در صورت تفکیک‌پذیری قالب از محتوا، مانند صورت نخست، معامله نسبت به قالب صحیح است و مشتری خیار دارد؛ ولی چنانچه تفکیک امکان نداشته باشد، معامله مطلقاً باطل است؛ مگر اینکه منفعت حلالی داشته باشد.^۵

۱. همان، ج ۳، ص ۵۳۱؛ حلبی، غنیة النزوع، ص ۲۰۹.

۲. انصاری دزفولی، کتاب المکاسب، ج ۱، ص ۱۱۵.

۳. نجفی (کاشف الغطاء)، وجیزة الأحكام، ج ۳، ص ۱۷.

۴. انصاری دزفولی، کتاب المکاسب، ج ۴، ص ۹؛ خویی، مصباح الفقاهة (المکاسب)، ج ۵، ص ۱۱۹؛

خمینی، کتاب البیع، ج ۳، ص ۷.

۵. همان.

در همه این فروض اگر قالب صحیح نباشد و امکان تفکیک آن از محتوا نباشد، معامله مطلقاً باطل است.^۱ اما اگر قابل تفکیک باشد، اگر محتوا صحیح باشد، معامله نسبت به آن صحیح است، ولی مشتری خیار تبعض صفت دارد.^۲

و اما نسبت به اجاره برای ساخت سابلیمینال هم فروض متعارفی متصور است:

الف) شخص بر ساخت سابلیمینالی با قالب حرام و محتوای مروج گمراهی، اجیر شده است. در این صورت بدون خلاف، اجاره باطل است و اجیر استحقاق اجرت ندارد.^۳

ب) شخص بر ساخت سابلیمینالی با قالب حرام و محتوایی حلال یا بر ساخت قالب حلال با محتوایی مروج گمراهی اجیر شده است. در این صورت اگر تفکیک بین قالب و محتوا ممکن باشد، چون قسمتی از کار حرام است، اجاره نسبت به آن باطل است و نسبت به کار حلال صحیح است و اجیر به همان نسبت استحقاق اجرت دارد؛ چراکه به تصریح فقیهان، خیار تبعض صفت در اجاره همانند بیع، جاری است.^۴ اما اگر تفکیک بین قالب و محتوا ممکن نباشد، همه سابلیمینال شرعاً بی ارزش می شود و طبق نظر مشهور فقیهان، اجیر استحقاق اجرت ندارد.^۵

ج) شخص بر ساخت سابلیمینال در موضوع خاصی اجیر شده که ساختش در قالب و محتوای حلال ممکن است، ولی اجیر از قالب حرام یا محتوای مروج گمراهی استفاده می کند. در این فرض، اجیر نسبت به عمل حرام مستحق اجرت نیست و باید از باب وفای به عقد، عمل حلال را تحویل دهد.^۶

۱. همان.

۲. نجفی (کاشف الغطاء)، وجیزة الأحكام، ج ۳، ص ۱۷.

۳. بحرانی، الحدائق الناضرة، ج ۲۱، ص ۵۵۲؛ یزدی، العروة الوثقی (المحشی)، ج ۵، ص ۱۱.

۴. بهبهانی، حاشیة مجمع الفائدة و البرهان، ص ۴۹۹؛ عاملی، مفتاح الكرامة، ج ۱۹، ص ۲۹۰؛ نجفی، جواهر الکلام، ج ۲۷، ص ۲۱۸؛ خوبی، المستند فی شرح العروة الوثقی، الإجارة، ص ۱۷۸.

۵. بحرانی، الحدائق الناضرة، ج ۲۱، ص ۵۵۲؛ یزدی، العروة الوثقی (المحشی)، ج ۵، ص ۱۱.

۶. بحرانی، الحدائق الناضرة، ج ۲۱، ص ۵۳۶.

جمع بندی و نتیجه گیری

فرآیند سابلیمینال با قطع نظر از عناوین حرامی که شاید بر آن تطبیق شود، مانند غنایی بودن قالب یا مروج کفر و ضلالت بودن قالب و پیام‌ها، و با قطع نظر از برخی شرایط خاص، مانند ارائه سابلیمینال بالا بردن شجاعت در امور مهارتی خطرناک به کسی که مهارت کافی ندارد، به خودی خود جایز است و هیچ ضرری را در پی ندارد. بنابراین به کار بردن آن در غیر از موارد استثنا، بی‌اشکال است. اما از جهت ساخت و خرید و فروش، اگر قالب و پیام‌های سابلیمینال مباح باشد، ساخت و خرید و فروش آن صحیح است؛ ولی اگر عناوین حرام بر قالب یا پیام‌ها منطبق باشد و تفکیک بین قالب و پیام‌ها و جداسازی پیام‌ها از یکدیگر ممکن باشد، معامله نسبت به قسمت‌های مباح جایز است، و سازنده و فروشنده فقط نسبت به همان‌ها استحقاق اجرت دارند، و سفارش‌دهنده سابلیمینال و خریدار آن باید موارد حرام را از سابلیمینال حذف کنند؛ و اگر تفکیک بین آنها ممکن نباشد معامله باطل است.

منابع و مآخذ

۱. ابن زهره، حمزة بن علی حسینی، غنیة النزوع إلى علمی الأصول و الفروع، قم: مؤسسه امام صادق علیه السلام، چ ۱، ۱۴۱۷ق.
۲. ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، بیروت: دار الفکر للطباعة و النشر و التوزیع، چ ۳، ۱۴۱۴ق.
۳. اردبیلی، احمد بن محمد، مجمع الفائدة و البرهان فی شرح إرشاد الأذهان، قم: دفتر انتشارات اسلامی، چ ۱، ۱۴۰۳ق.
۴. انصاری دزفولی، مرتضی بن محمد امین، کتاب المکاسب (ط، الحدیث)، قم: کنگره جهانی بزرگداشت شیخ اعظم انصاری، چ ۱، ۱۴۱۵ق.
۵. ایروانی، علی بن عبد الحسین نجفی، حاشیة المکاسب، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، چ ۱، ۱۴۰۶ق.
۶. بحرانی، آل عصفور، یوسف بن احمد بن ابراهیم، الحدائق الناصرة فی أحكام العترة الطاهرة، قم: دفتر انتشارات اسلامی، چ ۱، ۱۴۰۵ق.
۷. بستانی، فواد افرام، فرهنگ جدید عربی-فارسی، ترجمه بندریگی، تهران: انتشارات حر، چ ۱، ۱۳۷۸ش.
۸. بهبهانی، محمد باقر، حاشیة مجمع الفائدة و البرهان، قم: مؤسسه الوحید البهبهانی، چ ۱، ۱۴۱۷ق.
۹. بیشتر از یک نفر، bishtarazyek.com/subliminal-messages.
۱۰. پایگاه اطلاع‌رسانی آیت‌الله ناصر مکارم شیرازی، makarem.ir.

۱۱. پایگاه داده دیجیتال «PubMed Central» [.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles](http://ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles)
۱۲. پایگاه مقالات علمی «science direct» [.sciencedirect.com/science/article](http://sciencedirect.com/science/article)
۱۳. تبریزی، میرزا فتاح شهیدی، هدایة الطالب إلى أسرار المكاسب، تبریز: چاپخانه اطلاعات، چ ۱، ۱۳۷۵ق.
۱۴. تیمی رازی، محمد بن عمر بن الحسن بن الحسین، مفاتیح الغیب (التفسیر الکبیر)، بیروت: دار إحياء التراث العربي، چ ۳، ۱۴۲۰ق.
۱۵. جوهری، اسماعیل بن حماد، الصحاح، تاج اللغة و صحاح العربية، بیروت: دار العلم للملایین، چ ۱، ۱۴۱۰ق.
۱۶. حلّی، حسن بن یوسف، قواعد الأحكام في معرفة الحلال و الحرام، قم: دفتر انتشارات اسلامی، چ ۱، ۱۴۱۳ق.
۱۷. حلّی، محمد بن حسن، ایضاح الفوائد في شرح مشکلات القواعد، قم: مؤسسه اسماعیلیان، چ ۱، ۱۳۸۷ق.
۱۸. خمینی، روح الله موسوی، کتاب البیع، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، چ ۱، ۱۴۲۱ق.
۱۹. خوئی، ابو القاسم موسوی، مصباح الفقاهة، قم: انصاریان، چ ۱، ۱۴۱۷ق.
۲۰. _____، القواعد الفقهية والاجتهاد والتقليد (دراسات)، قم: دائرة المعارف فقه اسلامی، چ ۱، ۱۴۱۹ق.
۲۱. _____، المستند في شرح العروة الوثقى، [بی جا]، [بی تا].
۲۲. _____، موسوعة الإمام الخوئي، قم: مؤسسه إحياء آثار الإمام الخوئي، چ ۱، ۱۴۱۸ق.
۲۳. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، تهران: انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، چ ۲، ۱۳۷۷ش.
۲۴. دیکشنری «merriam-webster» merriam-webster.com/dictionary
۲۵. راوندی، قطب الدین، سعید بن عبدالله، الخرائج و الجرائح، قم: مؤسسه امام مهدی علیه السلام، چ ۱، ۱۴۰۹ق.
۲۶. رحمانی، محمد، «نگاهی به مبانی فقهی پیوند اعضا در فتاوی مقام معظم رهبری»، پژوهش و حوزه، ش ۵، بهار ۱۳۸۰ش.
۲۷. رهبر زاده، حسن، انرژي درمانی یا شاهکار خلقت، تهران: پارسا، چ ۱، ۱۳۷۸ش.
۲۸. سایت دکتر اعظم صادقیان، azamsadeghian.com
۲۹. سایت دکتر آرام، aramgroup.ir
۳۰. سایت دکتر بهشتیان، beheshtiyar.ir/subliminal-messages
۳۱. سایت دکتر حریری: (hypnotismbidaar.com)، هیپنوتیزم درمانی یا هیپنوتراپی.
۳۲. شروتر، ریچارد، هیپنوتیزم علمی نوین، تهران: اطلاعات، چ ۱، ۱۳۶۷ش.
۳۳. شیرازی، محمد حسینی، ایصال الطالب إلى المكاسب، تهران: منشورات اعلمی، چ ۱، [بی تا].
۳۴. صیمری، مفلح بن حسن (حسین)، تلخیص الخلاف و خلاصة الاختلاف، منتخب الخلاف، قم: کتابخانه آیه الله مرعشی نجفی، چ ۱، ۱۴۰۸ق.
۳۵. طاوسی، شعبان، روان شناسی هیپنوتیزم، تهران: کابوک، ۱۳۵۳ش.

۳۶. عاملی، جواد بن محمد حسینی، مفتاح الكرامة في شرح قواعد العلامة (ط - الحديثة)، قم: دفتر انتشارات اسلامی، چ ۱، ۱۴۱۹ق.
۳۷. عاملی، شهید ثانی، زین الدین بن علی، مسالك الأفهام إلى تنقيح شرائع الإسلام، قم: مؤسسة المعارف الإسلامية، چ ۱، ۱۴۱۳ق.
۳۸. _____، الروضة البهية في شرح اللمعة الدمشقية (کلاتر)، قم: کتابفروشی داوری، چ ۱، ۱۴۱۰ق.
۳۹. عاملی، علی بن حسین، جامع المقاصد في شرح القواعد، قم: مؤسسة آل البيت عليه السلام، چ ۲، ۱۴۱۴ق.
۴۰. عاملی، محمد بن مکی، الدروس الشرعية في فقه الإمامية، قم: دفتر انتشارات اسلامی، چ ۲، ۱۴۱۷ق.
۴۱. علیخواه، محمد مهدی، هیپنوتیزم چیست؟، تهران: جمال الحق، چ ۱، ۱۳۷۲ش.
۴۲. عمید، حسن، فرهنگ فارسی عمید، تهران: انتشارات امیر کبیر، چ ۲، ۱۳۷۹ش.
۴۳. فاضل موحدی لنکرانی، محمد، ثلاث رسائل، قم: مرکز فقهی ائمه اطهار عليه السلام، چ ۱، ۱۴۲۵ق.
۴۴. فراهیدی، خلیل بن احمد، کتاب العین، قم: نشر هجرت، چ ۲، ۱۴۱۰ق.
۴۵. کتابخانه آنلاین «Wiley»، onlinelibrary.wiley.com.
۴۶. کوپلن، ریچل، هیپنوتیزم پیشرفته، تهران: نشر تجسم خلاق، چ ۱، ۱۳۸۵ش.
۴۷. کشی، ابو عمرو، محمد بن عبد العزیز، رجال الکشی، مشهد: دانشگاه مشهد، چ ۱، ۱۳۹۰ق.
۴۸. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی (ط، الإسلامية)، تهران: دار الکتب الإسلامية، چ ۴، ۱۴۰۷ق.
۴۹. گلدبرگ، بروس، خود هیپنوتیزم آسان-کتابراه-، تهران: تجسم خلاق، چ ۱، ۱۳۹۳ش.
۵۰. مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار عليه السلام (ط، بیروت)، بیروت: مؤسسة الطبع والنشر، چ ۱، ۱۴۱۰ق.
۵۱. مجموعه آنالین «Collins Dictionary»، collinsdictionary.com/dictionary/english.
۵۲. محدثی، قاسم، «آموزش هیپنوتیزم»، تازه‌های روان‌درمانی، شماره ۳ و ۴، بهار و تابستان ۱۳۷۶ش.
۵۳. معین، محمد، فرهنگ معین، [بی جا]: بهزاد، چ ۱، ۱۳۸۲ش.
۵۴. منتظری نجف آبادی، حسین علی، دراسات في المكاسب المحرمة، قم: نشر تفکر، چ ۱، ۱۴۱۵ق.
۵۵. موسوی صالح، فخرالدین، پیام‌های پنهانی، [بی جا]: [بی نا]، [بی تا].
۵۶. نجفی، صاحب الجواهر، محمد حسن، جواهر الکلام في شرح شرائع الإسلام، بیروت: دار إحياء التراث العربي، چ ۷، ۱۴۰۴ق.
۵۷. نجفی، کاشف الغطاء، محمد حسین، وجیزة الأحكام، نجف: مؤسسة کاشف الغطاء، چ ۲، ۱۳۶۶ق.
۵۸. نوری، عباس، واکاوی فقهی انرژي درمانی و هیپنوتیزم، قم: مرکز فقهی ائمه اطهار عليه السلام، چ ۱، ۱۳۹۹ش.
۵۹. هارتلند، جان و واکسمن، دیوید، هیپنوتیزم پزشکی و دندانپزشکی، تهران: اسپرک، چ ۱، ۱۳۷۰ش.
۶۰. یزدی، محمد کاظم طباطبایی، العروة الوثقی (المحشی)، قم: دفتر انتشارات اسلامی، چ ۱، ۱۴۱۹ق.